

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

การกระทำของผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ที่ปล่อยสินเชื่อโดยมิชอบต่อกลุ่มผลประโยชน์ของตนเองหรือต่อบุคคลใกล้ชิด นับเป็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่ง ซึ่งมีภัยร้ายแรงและมีผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งการดำเนินคดีที่ผ่านมาปรากฏว่ายากที่จะนำตัวผู้บริหารซึ่งกระทำความผิดมาลงโทษได้ เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีบทบัญญัติถึงเรื่องการกระทำโดยมิชอบของผู้บริหารสถาบันการเงินโดยตรง ต้องอาศัยบทกฎหมายเกี่ยวกับความผิดทั่วไปในเรื่องยกยอก ฉ้อโกง หรือความรับผิดของพนักงานในองค์การหรือหน่วยงานของรัฐมาใช้บังคับ อีกทั้งโทษตามที่บัญญัติไว้นั้นไม่มีความรุนแรงพอที่จะยับยั้งให้ผู้บริหารหยุดการกระทำผิดหรือเกรงกลัวได้ เพราะผลประโยชน์และจำนวนเงินที่ได้รับนั้นมีมูลค่าสูงมาก นอกจากนี้ขั้นตอนในการดำเนินการตรวจสอบการกระทำความผิดตั้งแต่เริ่มแรกยังไม่มีมาตรการที่ป้องกันมิให้เกิดช่องโหว่ของการตรวจสอบ และทั้งเมื่อมีการตรวจพบว่ามี การให้สินเชื่อโดยมิชอบวิธีการที่จะนำตัวผู้บริหารมาลงโทษ และโทษที่ลงแก่ผู้กระทำผิดยังไม่เหมาะสมดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาตั้งแต่มาตรการในการควบคุมการให้สินเชื่อของสถาบันการเงิน มาตรการเพื่อตรวจสอบการกระทำผิด รวมทั้งมาตรการการลงโทษ และเนื้อหาของกฎหมายที่จะใช้ลงโทษแก่ผู้กระทำผิดเพื่อป้องกันมิให้ผู้บริหารใช้อำนาจในตำแหน่งไปแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ

ในเนื้อหาของวิทยานิพนธ์จะจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ในเบื้องต้นจะศึกษาถึงรูปแบบของการกระทำความผิดอันเกิดจากการให้สินเชื่อในลักษณะต่าง ๆ ของธนาคารพาณิชย์ เพื่อพิจารณาจุดอ่อนของมาตรการควบคุมการปล่อยสินเชื่อในปัจจุบัน เพื่อจะได้วางมาตรการป้องกันการกระทำความผิดในลักษณะดังกล่าว ส่วนในส่วนที่ 2 จะศึกษาถึงบทบัญญัติของกฎหมายและมาตรการในการบังคับใช้กฎหมาย ตลอดจนปัญหา และอุปสรรคในกระบวนการนำตัวผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ที่กระทำมิชอบมาลงโทษ และหามาตรการแก้ไขโดยเปรียบเทียบกับต่างประเทศ

มาตรการการควบคุมการให้สินเชื่อของธนาคารพาณิชย์นั้น หากมองในแง่มุมมองของรัฐ หมายถึงการควบคุมธนาคารพาณิชย์ให้ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายกฎเกณฑ์และระเบียบที่ทางการกำหนดไว้ แต่หากมองในแง่มุมมองของธนาคารผู้ให้สินเชื่อหมายถึง การควบคุมคุณภาพ

ของสินเชื่อให้มีคุณภาพดี เป็นสินทรัพย์จัดชั้นปกติและสามารถให้ผลประโยชน์ตอบแทนแก่ธนาคารได้อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งหากมาตรการควบคุมมีความเหมาะสมแล้ว ก็เป็นการยากที่ผู้บริหารธนาคารพาณิชย์จะกระทำความผิดได้ ซึ่งมาตรการควบคุมสินเชื่อที่ดีจะวางเป็นข้อกำหนดให้ธนาคารปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนให้สินเชื่อเกินอัตราที่กำหนด, ให้สินเชื่อในลักษณะที่สังเกตเห็นว่าจะเรียนคืนไม่ได้ตามหลักเกณฑ์ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกำหนด, ให้สินเชื่อหรือลงทุนในกิจการที่ผู้บริหารธนาคารพาณิชย์นั้น ๆ มีส่วนเกี่ยวข้องหรือให้สินเชื่อแก่ผู้ถือหุ้นของธนาคารในปริมาณเกินสมควรหรือมีเงื่อนไขหรือข้อกำหนดพิเศษแตกต่างไปจากปกติ ซึ่งหากเป็นกรณีดังกล่าวนอกจากธนาคารแห่งประเทศไทยจะมีอำนาจสั่งให้ธนาคารพาณิชย์นั้นระงับการหรืองดเว้นการทำการหรือแก้ไขแล้ว อาจต้องมีการตรวจสอบให้ชัดเจนเพื่อสาวถึงข้อมูลว่าผู้บริหารมีเจตนาแสวงหาผลประโยชน์หรือไม่ หากตรวจสอบพบก็ให้ดำเนินคดีทันทีเพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดความเสียหายได้ ดังนั้นหากมีข้อเท็จจริงว่าผู้บริหารของธนาคารพาณิชย์ให้สินเชื่อในลักษณะเอื้อประโยชน์แก่กิจการอื่น ๆ โดยไม่มีการตีราคาอสังหาริมทรัพย์ที่วางเป็นประกันอย่างรอบคอบ ส่งผลให้ธนาคารพาณิชย์ได้รับความเสียหายจากการให้สินเชื่อ นั้น ก็อาจเป็นข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่าผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ดังกล่าวกระทำโดยมิชอบ

ในการที่ธนาคารพาณิชย์จะให้สินเชื่อแก่บุคคลนั้น จำต้องมีการประเมินราคาทรัพย์สินก่อน ซึ่งจุดด้อยที่ผ่านมาซึ่งเป็นประเด็นสำคัญของการประเมินราคาทรัพย์สินคือ การประเมินราคาทรัพย์สินทำโดยเจ้าหน้าที่สินเชื่อภายในของธนาคารเอง และเป็นบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียวกับผู้ที่ทำการพิจารณาสินเชื่อ โดยไม่มีผู้ประเมินอิสระจากภายนอกกำกับกับการประเมินหรือคอยถ่วงดุลย์ในการพิจารณาแต่อย่างใด และเมื่อประเมินราคาไปจนถึงขั้นอนุมัติสินเชื่อไปแล้ว ก็ยังไม่มี การสอบทานราคาประเมินของหลักประกันเป็นครั้งคราว (Periodic Re-appraised) แต่อย่างใด จึงทำให้การกระทำโดยมิชอบที่ได้กระทำไปแล้วไม่อาจตรวจสอบพบได้แต่เบื้องต้น ดังนั้นมาตรการในการควบคุมการพิจารณาให้สินเชื่อ ควรให้มีองค์กรประเมินอิสระจากภายนอกเข้ามากำกับดูแลการประเมินราคาหลักประกันทั้งก่อนอนุมัติสินเชื่อและการสอบทานตามระยะเวลาที่กำหนด โดยอาจจะกำหนดเป็นรายสินเชื่อที่มีจำนวนเงินมาก นอกจากนั้นต้องมีมาตรการการสอบทานการให้สินเชื่อของธนาคารพาณิชย์โดยผู้ตรวจการธนาคารพาณิชย์ ซึ่งกรณีดังกล่าวถือเป็นการควบคุมจากภายนอก ซึ่งหากตราบใดที่ผู้บริหารยังคิดจะทำทุจริต มาตรการดังกล่าวก็เป็นเพียงเครื่องยับยั้งหรือถ่วงเวลาให้มีโอกาสกระทำความผิดเท่านั้น สิ่งที่ต้องสร้างให้เกิดมีขึ้นในธนาคารพาณิชย์คือระบบควบคุมที่เกิดจากภายในหรือจากจิตใจของคนในองค์กร กล่าวคือจะต้องสร้างบรรษัทภิบาลให้เกิดขึ้นในองค์กร โดยจะต้องสร้างกลไกควบคุมการดำเนินการขององค์กรให้เป็นไปอย่างโปร่งใส และให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้ถือหุ้น คณะกรรมการ ผู้บริหาร พนักงาน

คู่ค้า และลูกค้า เพราะในปัจจุบันกฎหมายที่วางกรอบการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารธนาคารพาณิชย์เพียงอย่างเดียวไม่สามารถกำกับ ควบคุม ดูแล ผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ไม่ให้นําเนินการไปในทางที่ไม่ชอบไม่ควรได้ ดังนั้นจึงเกิดกระแสการนำเอาทฤษฎีและแนวคิดเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลที่ดีโดยอาศัยหลักการมาภิบาลมาใช้ในการบริหารงานของธนาคารพาณิชย์ด้วย โดยผู้ที่มีอำนาจบริหารและตัดสินใจในธุรกิจนั้น จะต้องมีความรับผิดชอบต่อนําที่ และต่อผลจากการกระทำของตนต่อผู้มีส่วนได้เสียกับบริษัท (Stake holders) ทุกฝ่าย ซึ่งการเป็นบรรษัทภิบาลที่ดี (Good Corporate Governance) นั้น มีรากฐานอยู่บนหลักการสำคัญคือ ความรับผิดชอบ (Accountability) ความโปร่งใส (Transparency) และความเสมอภาค (Equity)

ซึ่งการที่จะเป็นบรรษัทภิบาลที่ดีย่อมเกิดจากข้อกำหนดของกฎหมายส่วนหนึ่ง และเกิดจากความสมัครใจของบริษัทอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องอาศัยแนวทางบังคับตามกฎหมาย (Mandatory Approach) อันได้แก่การออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้กรรมการและผู้บริหารต้องปฏิบัติตาม และต้องสร้างแนวทางแบบสมัครใจ (Voluntary Approach) เพื่อสนับสนุนและผลักดันให้กรรมการและฝ่ายบริหารตระหนักในการเสริมสร้างให้มี Good Corporate Governance แบบสมัครใจ ซึ่งการที่จะทำให้ปัจจัยทางกฎหมายมีผลในทางปฏิบัตินั้นจะต้องมีบทบัญญัติให้ความคุ้มครองเพียงพอมีการติดตามการปฏิบัติตามกฎหมายไม่ว่าจะโดยผู้ถือหุ้น หรือทางการและมีการระดมการลงโทษผู้กระทำความผิดอย่างจริงจัง

คำว่า "ผู้บริหาร" ในสถาบันการเงินนั้น ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะหมายถึงความถึงบุคคลผู้มีอำนาจในการอนุมัติสินเชื่อให้แก่ลูกค้าของธนาคารเป็นสำคัญ มิได้มุ่งประสงค์จะแสดงความหมายถึงระดับของพนักงานนั้น ๆ แต่อย่างใด ฉะนั้นแม้จะเป็นพนักงานในระดับผู้จัดการสาขาแต่ถ้ามีอำนาจที่จะอนุมัติสินเชื่อได้แล้วก็อยู่ในความหมายของคำว่าผู้บริหารที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ทั้งสิ้น

รูปแบบของการให้สินเชื่อแบบมีหลักประกันโดยมีขอบนั้น กระทำได้ในหลายรูปแบบมีทั้งที่ทำโดยการประเมินราคาหลักประกันให้สูงเกินจริงแล้วให้สินเชื่อไปตามราคาประเมินที่ได้หรือทำให้หลักประกันที่มีราคาสูงในขณะที่ให้สินเชื่อด้วยค่างวด ภายหลังจากที่ได้รับสินเชื่อไปแล้วหรือมีการวางแผนที่พลิกแพลงโดยทำให้หลักประกันนั้น ๆ ยากแก่การบังคับคดีจนไม่มีใครสนใจเข้าประมูลซื้อจากการขายทอดตลาด เว้นแต่จะเป็นคนกลุ่มเดียวกันที่ร่วมกันกระทำความผิดหรือมีการจัดตั้งลูกหนี้ขึ้นมากู้เงินจากธนาคารโดยมีหลักประกันเป็นที่ดินในโครงการจัดสรร เป็นต้น ซึ่งวิธีการประเมินราคาหลักประกันให้สูงเกินกว่าความเป็นจริงนั้นเป็นวิธีที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย

มากที่สุด ในกระบวนการกระทำความผิดทั้งหลาย เพราะทำได้ง่ายเพียงร่วมมือกันระหว่างผู้กระทำความผิดกับเจ้าหน้าที่ประเมินราคา ซึ่งอาจเป็นพนักงานธนาคารหรือผู้ประเมินภายนอก ทำการประเมินราคาหลักประกันให้สูงกว่าความเป็นจริงหลายเท่า ซึ่งทำให้สามารถกู้เงินจากธนาคารโดยอาศัยราคาหลักประกันที่เป็นเท็จ ซึ่งจากการศึกษาคดีความที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเช่นกรณีศึกษาธนาคารกรุงไทย จำกัด ธนาคารกรุงเทพพานิชยกรรม จำกัด หรือกรณีของธนาคารสยาม จำกัด นั้น มักจะเป็นการอนุมัติสินเชื่อให้แก่พรรคพวกของตนในรูปของเงินกู้เบิกเกินบัญชี โดยไม่มีหลักประกันหรือเป็นการให้เกินวงเงินเบิกเกินบัญชีไปเป็นการชั่วคราว แล้วเอาเงินที่ได้มาซื้อที่ดินราคาถูก แล้วร่วมมือกับผู้ประเมินราคาซึ่งอาจเป็นบริษัทประเมินราคาภายนอกหรือเป็นหน่วยงานประเมินราคาภายในของธนาคาร ทำการประเมินราคาที่ดินนั้นให้สูงเกินความจริงไปมาก ๆ แล้วเอาที่ดินนั้นมาขอสินเชื่อในรูปเงินกู้ไปจากธนาคารในราคาสูง ซึ่งผู้ทุจริตก็จะได้เงินส่วนต่างจากราคาที่แท้จริงไป ซึ่งโดยสรุปก็คือ เป็นการให้กู้ยืมเงินไปโดยการสร้างราคาประเมินหลักประกันให้สูงเกินจากความเป็นจริง นั่นเอง

สำหรับการดำเนินการกับผู้บริหารที่กระทำผิดนั้น ประเทศไทยก็ประสบปัญหาเช่นเดียวกับต่างประเทศก็คือความล่าช้าของการใช้มาตรการทางกฎหมายติดตามเอาตัวผู้กระทำผิดทั้งที่เป็นตัวการและผู้ที่เกี่ยวข้องมาลงโทษ ความยุ่งยากลำบากในการเสาะแสวงหาพยานหลักฐานต่าง ๆ เพื่อพิสูจน์การกระทำผิดในชั้นศาล ความล่าช้าในกระบวนการยุติธรรมทั้งการจับกุมตัว การควบคุมตัวผู้กระทำความผิดที่หลบหนีออกนอกประเทศ รวมตลอดถึงการฟ้องร้องดำเนินคดีในศาลยังคงใช้วิธีพิจารณาความแบบเดิมที่ใช้กับคดีอาญาทั่วไปมาใช้ในการดำเนินคดีอาชญากรรมทางเศรษฐกิจที่นับวันจะมีความซับซ้อนในการลงมือกระทำการ การปกปิดอำพรางการกระทำผิดที่พัฒนารุดหน้าไปเป็นอย่างมาก กรณีจึงมีความจำเป็นที่จะต้องหามาตรการบังคับใช้กฎหมายในการลงโทษแก่ผู้กระทำความผิด

5.2 ข้อเสนอแนะ

ในการควบคุมป้องกันมิให้ผู้บริหารธนาคารพาณิชย์กระทำการโดยมิชอบในการอนุมัติสินเชื่อโดยมิชอบนี้ ควรเริ่มต้นที่การวางมาตรการในการควบคุมหรือตรวจสอบภายในของธนาคารเสียก่อน โดยมีจุดมุ่งหมายหลักให้การดำเนินการนั้นมีความโปร่งใสและตรวจสอบได้ตามแนวหลักบรรษัทภิบาล (Good Corporate Governance) หากยังมีการกระทำโดยความผิดเกิดขึ้นอีกก็มีความจำเป็นต้องใช้มาตรการทางกฎหมายที่มีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านกฎหมายสารบัญญัติและกฎหมายวิธีสบัญญัติ เพื่อใช้ในการป้องกันปราบปรามและดำเนินการลงโทษผู้บริหารธนาคาร

พาณิชย์ที่กระทำความผิด ซึ่งกฎหมายอาญาที่ใช้ในปัจจุบันจะอาศัยเจตนาทุจริตของผู้กระทำเป็นองค์ประกอบสำคัญ แต่การพิสูจน์เจตนาทุจริตให้ชัดเจนปราศจากข้อสงสัยและมีพยานหลักฐานพร้อมมูลในคดีอาชญากรรมทางเศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องยาก ดังนั้นควรมีกฎหมายในส่วนสารบัญญัติที่กำหนดความผิดไว้เป็นข้อสันนิษฐานความผิด โดยให้ผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้พิสูจน์ความผิดของตน โดยหลักการการพิสูจน์ให้กับผู้กระทำความผิด เช่นเดียวกับตามพระราชบัญญัติยาเสพติด ซึ่งการร่างกฎหมายนี้น่าจะนำเอาสิ่งที่ผู้บริหารไม่พึงปฏิบัติมาตั้งเป็นข้อสันนิษฐานความผิดได้

อีกประการหนึ่งในการลงโทษทางอาญากับผู้บริหารที่กระทำการโดยมิชอบนั้น ตามบทบัญญัติของกฎหมายในปัจจุบันถือว่ามີอัตราโทษที่น้อยมาก เมื่อเทียบกับผลประโยชน์อันเกิดจากการกระทำความผิด ดังนั้นนอกจากมีการบัญญัติกฎหมายเพิ่มเติมขึ้นแล้ว อาจจำเป็นต้องมีมาตรการบางอย่างเข้ามาช่วยด้วย เช่น มาตรการริบทรัพย์ ซึ่งเป็นโทษที่จะก่อให้เกิดความเกรงกลัวแก่ผู้กระทำความผิดเป็นอย่างมาก

ข้อเสนอแนะเพื่อป้องกันการกระทำความผิดและเพิ่มประสิทธิภาพในการติดตามเอาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ มีดังนี้

1. ให้ธนาคารแห่งประเทศไทยออกกฎเกณฑ์การตรวจสอบการให้สินเชื่อให้มีวัตถุประสงค์ถึงการตรวจสอบการทุจริตที่ผู้บริหารกระทำด้วย มิใช่ตรวจสอบเพื่อทราบว่ามีมีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ระเบียบ ต่าง ๆ ที่ธนาคารแห่งประเทศไทยกำหนดเพียงเพื่อวัตถุประสงค์ทางด้านควบคุมการเงิน การคลัง เท่านั้น

2. เสนอแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายอาญา ในลักษณะความผิดฐานยกยอก โดยให้เพิ่มเติมเป็นพิเศษเฉพาะเรื่องการที่ผู้บริหารของธนาคารอนุมัติสินเชื่อโดยมิชอบเท่านั้น และบทบัญญัตินี้ควรที่จะกำหนดพฤติกรรมบางประเภทที่เห็นได้ว่าเป็นทุจริต และอยู่นอกกรอบการกำกับดูแลระมัดระวัง ที่ผู้บริหารธนาคารจะพึงปฏิบัติในการอนุมัติสินเชื่อให้เป็นความผิด โดยให้ถือเป็นเพียงข้อสันนิษฐานกฎหมาย แต่เปิดโอกาสให้ผู้ต้องหาสามารถพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนได้ว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการทุจริตนั้น ในลักษณะที่เป็นการหลักการการพิสูจน์ (Reverse Burden of Proof) เพื่อลดภาระและข้อจำกัดในเรื่องการรวบรวมพยานหลักฐานของพนักงานสอบสวน

3. แก้ไขปัญหาข้อขัดข้องในการประสานงานระหว่างหน่วยงานโดยการกำหนด

วิธีการร่วมมือและประสานงานการดำเนินคดี ในคดีร้ายสำคัญ ซึ่งในการดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด ตามกฎหมาย จำต้องอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญ และเทคนิคต่าง ๆ ทางด้านกฎหมาย การเงิน การคลัง การบัญชี เศรษฐศาสตร์ และการลงทุน โดยให้มีคณะกรรมการประสานงานในการดำเนินคดี ซึ่งประกอบด้วยบุคคลจากหน่วยงานต่าง ๆ มารวมกัน เพื่อพิจารณาข้อเท็จจริง ตรวจสอบเอกสาร หลักฐาน องค์ประกอบความผิด และเร่งรัดติดตามการดำเนินคดี ซึ่งมีข้อเสนอว่าควรจะให้ออกเป็นระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีกำหนดวิธีการร่วมมือประสานงานในการดำเนินคดีดังกล่าว

4. นอกจากนั้นแล้ว ควรมีการนำมาตรการของต่างประเทศบางมาตรการเข้ามาแก้ปัญหาข้อขัดข้องในการติดตามเอาตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ เช่น

4.1 การใช้มาตรการริบทรัพย์สินทางแพ่ง (Civil Forfeiture)

โดยควรขยายอำนาจเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมให้มีอำนาจยึดและริบทรัพย์สินที่เป็นของผู้กระทำผิดหรือเป็นทรัพย์สินนั้นอยู่ในความครอบครองของผู้กระทำความผิดหรือเป็นทรัพย์สินที่มีเหตุผลอันควรเชื่อได้ว่าเกี่ยวข้องกับกรกระทำผิด เช่นเดียวกับการยึดทรัพย์สินในคดีอาชญากรรม

4.2 การใช้มาตรการสมคบ (Conspiracy Theory)

ในปัจจุบันประเทศไทยได้มีการนำเอามาตรการลงโทษผู้สมคบกันกระทำความผิดมาใช้ในคดีอาชญากรรม ซึ่งทำให้แก้ปัญหาได้รวดเร็วทันที่ ทั้งยังเป็น การช่วยสืบสวนไปถึงผู้ อยู่เบื้องหลังการกระทำได้ ดังนั้น หากมีการนำมาตรการดังกล่าวไปใช้ในการดำเนินคดีอาชญากรรมกับผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ที่กระทำความผิด เช่นเดียวกับกฎหมายของประเทศสหรัฐอเมริกา ก็จะเป็น การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของประเทศไทยให้มีมาตรฐานและมีผลบังคับใช้มากขึ้น

4.3 การผลักภาระการพิสูจน์ให้จำเลย (Reverse Burden of Proof)

ในการรับฟังพยานหลักฐานในคดีอาชญากรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับสถาบันการเงิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ผู้บริหารสถาบันการเงินทุจริต อาจจำเป็นต้องกำหนดประเภทของ ข้อสันนิษฐานขึ้นในกฎหมาย แล้วผลักภาระการพิสูจน์ให้จำเลย (Reverse Burden of Proof) โดยแทนที่อัยการจะต้องพิสูจน์ความจริงอย่างปราศจากข้อสงสัยก็นำสืบเพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงอัน เป็นเงื่อนไขแห่งข้อสันนิษฐาน โดยนำสืบแต่เพียงว่าข้อเท็จจริงที่กฎหมายกำหนดเป็นมูลตั้งข้อ สันนิษฐานนั้น ได้มีอยู่บริบูรณ์แล้ว ต่อจากนั้นเป็นหน้าที่ของจำเลยสืบหักล้าง หากไม่สามารถสืบ

ให้เห็นเป็นอย่างอื่นได้ ศาลต้องฟังข้อเท็จจริงตามข้อสันนิษฐานและรับฟังลงโทษจำเลยซึ่งจะทำให้สามารถนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษได้

4.4 การดำเนินคดีแบบกลุ่ม (Class Action)

คือ การดำเนินคดีที่ผู้เสียหายซึ่งถูกกระทบสิทธิ สามารถที่จะฟ้องคดีเพื่อคุ้มครองสิทธิของตนและเพื่อบุคคลอื่นที่มีสิทธิเรียกร้องอันเนื่องมาจากข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายอย่างเดียวกัน โดยบุคคลอาจไม่จำเป็นต้องฟ้องคดีเองและไม่จำเป็นต้องเข้ามาในคดี

4.5 การต่อรองคำรับสารภาพ (Plea Bargaining)

สำหรับในประเทศสหรัฐอเมริกา นั้น มีการต่อรองคำรับสารภาพกันอย่างแพร่หลาย โดยจะมีการเจรจาระหว่างผู้ต้องหา ทนายจำเลย และพนักงานอัยการเพื่อให้ลดข้อหาที่จะฟ้องโดยให้ฟ้องจำเลยในฐานความผิดที่มีโทษสถานเบากว่า หรือหากจำเลยให้การรับสารภาพ พนักงานอัยการจะมีคำรับรองต่อศาลขอให้ศาลลงโทษจำเลยน้อยลงกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ได้ นอกจากนี้ อาจจะเป็นการต่อรองขอให้จำเลยให้การในศาลหรือให้ข้อเท็จจริงแก่เจ้าหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่การนำตัวผู้กระทำความผิดที่เป็นตัวการสำคัญมาลงโทษ ซึ่งหากนำวิธีการนี้มาใช้กับคดีเกี่ยวกับการกระทำความผิดของผู้บริหารธนาคารพาณิชย์ ก็จะทำให้คดีเสร็จสิ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งยังเป็นการลดความเสี่ยงจากการถูกศาลพิจารณายกฟ้อง เพราะความไม่แน่นอนของพยานหลักฐาน นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการให้ได้มาซึ่งพยานหลักฐานสำคัญในการที่จะนำตัวผู้กระทำความผิดอื่น ๆ ที่เป็นตัวการสำคัญมาลงโทษได้โดยการต่อรองกับจำเลยที่ไม่ใช่ตัวการสำคัญในคดี จึงควรเสนอกฎหมายในเรื่องการต่อรองคำรับสารภาพมาใช้กับคดีอาชญากรรมทางเศรษฐกิจด้วย

5. นอกจากนั้นควรส่งเสริมให้มีการสร้างบรรษัทภิบาลที่ดีให้เกิดขึ้นภายในธนาคารด้วย ซึ่งดังกล่าวแล้วว่าบรรษัทภิบาลที่ดีนั้นอาจเกิดได้ทั้งจากภายในองค์กรนั่นเอง และโดยการที่มีกฎหมาย ชี้นำถึงบังคับ (Mandatory Approach) เช่น การออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ให้กรรมการ และผู้บริหารต้องปฏิบัติ

เมื่อได้ดำเนินการแก้ไขปรับปรุงทั้งในส่วนของตัวบทกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงถึงการประสานงานระหว่างหน่วยงานในองค์กรยุติธรรมและนำเอามาตรการต่าง ๆ ที่เคยใช้ได้ผลในต่างประเทศมาปรับเข้ากับกรณีการทุจริตของผู้บริหารธนาคารพาณิชย์แล้ว ก็เชื่อว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นแน่นอน